

Körber Tivadar

Találkozásaim Bartók Bélával

Hol, mikor, hányszor találkoztam vele? Nos hát, személyesen egyszer sem, pedig ez nem is lett volna teljesen lehetetlen. Gyermekeveimet Békésen töltöttem, s Bartók gyakran járt azon a környéken. Népdalokat gyűjtött a megyében: Dobozon, Gyulán, Vésztón, egyik híres zongoradarabját, *Az éjszaka zenéjét* a közeli Kertmegpusztán komponálta, megörökítve benne az alföldi éjszaka titokzatos neszeit, kozmikus méretűvé tágítva az ember magányosságát. Húga, Elza (akinek nevét Böskévé magyarította), Békés megyében lakott (férje gazdatiszt volt a Wenckheim grófok birtokán), őt gyakran meglátogatta. Békéscsabán működött egy művészbarát-társaság, az Auróra Kör, több más nagy művész mellett Bartókot is meghívták a városba hangversenyezni, ami arra vall, hogy nemcsak Kecskeméten talált „rokonérző közönségre”, másutt is voltak, akik már a század első évtizedeiben felismerték művészi nagyságát és jelentőségét. Mindez persze akkor történt, amikor még meg sem születtem, illetve kicsi gyerek voltam.

De még messzebb kalandozva a múltba: apám orvostanhallgató korában Budapesten gyakran járt a Voit család (Bartók édesanyjának rokonai) otthonában, ahol egy ízben találkozott a zeneszerzővel. Sőt a maga amatőr módján zongorázott is a jelenlétében valami magyar nótát. Bartók ismert szűkszavúságával csak annyit jegyzett meg: „Ez múdál”.

Ha testi valóságában nem is, hála a sorsnak, zenéjével elég korán találkoztam. Hétéves koromban kezdtem zongorázni tanulni, eleinte igen csekély lelkesedéssel. Tanárnőm teljesen hagyományos módon és konzervatív ízlés szerint tanított. A hozzám hasonló középosztálybeli „klavírozgató” gyerekek számára nagyjából a *Kís kezek, nagy mesterek* album primitívvé lefokozott klasszikusai jelentették azt az elérendő szintet, amellyel családban, társaságban sikert lehetett remélni. Mégis, hogy, hogy nem, tanárnőm játszatta velem a *Gyermekeknek*-sorozat kis remekeit és a *Tíz könnyű zongoradarab* némelyikét. Tiszteletre méltó, bátor vállalkozás volt ez a részéről, hiszen akkoriban – sőt még később is – környezetemben a legtöbben merev elutasítással fogadták az új zenét, sokan Bartók és Kodály műveinek még a magyarságát is kétségbe vonták. „Csúnya, fülsértő, diszharmonikus, kaotikus” – ilyen véleményeket hallottam nemegyszer magam is. Akadt azért kivétel. „Míntha nem is Bartók darabja lenne” – mondta valaki az *Este a székelyeknél*-ről – „nem gondoltam volna, hogy ilyen szépet is tud írni”. Ezek voltak első „találkozásaim” Bartókkal.

Többéves szünet következett ezután. 1944 őszén, a front közeledése okozta pánik egész családjunkat messzire elsodorta otthonunktól, előbb a Dunántúlra, majd még tovább. A háború végnapjait s a felszabadító amerikai csapatok – harc nélküli – bevonulását egy bajorországi paraszttanyán éltük át. A jómódú és jólelkű gazda nemcsak házának egyik első emeleti szobájába fogadott be, de krumplival, zöldségekkel, tejjel, saját termésű alma-borával egészítette ki a katonai konyháról kapott silány és egyhangú étrendünket. (Apám

hadnagyi rangban szolgált egy lovassági alakulat orvosaként.) Az öreg Hundsmayer gazda tekintélyes ember volt a faluban és környékén, s mint nem sokkal később megtudtuk, egy Hitler-ellenes népi szervezkedés helyi vezetője is. Titkos létezésük valójában semmivel sem járult hozzá a náci rendszer bukásához, de bizonyította számunkra, mennyire hazug volt a propaganda állítása, miszerint „a német nép egy emberként áll a Führer mögött”. Ellenzékisége még olyan apróságokban is megnyilvánult, hogy nem állította át az óráját a nyári időszámítás bevezetésekor, mondván: „Nicht Sommerzeit – Hitlerzeit!” A bácsi esténként a konyha melletti Stube szekrényébe zárt rádióján hallgatta a külföldi (értsd: valamelyik svájci) adó híreit, hogy megbízható, propagandamentes értesüléseket szerezzen a frontok helyzetéről, a nagyvilág eseményeiről. Korán fekvő és korán kelő ember volt; miután aludni tért, mi vettük birtokba a rádiót, kerestük az éterben a magyar szót. Amerika Hangját többnyire sikerült fogni, valószínűleg akkor már működtek közvetítő állomások európai országok területén.

Egy szeptember végi este én így értesültünk Bartók Béla haláláról. Addig azt sem tudtam, hogy már több éve Amerikában él, súlyos betegen, idegenül, meg nem értve, aggódva hazája és az emberiség sorsán. Mit jelentett nekem akkor ez a hír? Akkor sem, ma sem tudnám megfogalmazni. Talán valami halvány sejtelmet, alaktalan döbbenetet, hogy elvesztettünk valakit, akihez tudva-tudatlanul közünk volt, hogy halála mindannyiunk vesztesége, az én veszteségem is. Megérezhettek ebből valamit azok is, akiknek nem sokat mondott Bartók zenéje, az a műve sem, amelyik e bejelentés után felhangzott. Mintha az egész Magyarország sorsa sűrűsödött volna össze egyik legnagyobb fiának elvesztésében.

A háború utáni évek az ország romokból való újjáépítése mellett a szellemi-kulturális újat kezdés ideje is volt. Csak szűkebb pátriámra gondolva, akkoriban több neves ember fordult meg vagy telepedett le hosszabb-rövidebb időre Békésen. Ide vonult vissza családostul Németh László, innen hívta meg tanárnak Hódmezővásárhelyre volt osztályfőnököm. Az egyik Németh lány rövid ideig annak a gimnáziumi osztálynak volt a tanulója, amelybe hazatérésünk után én is jártam. Török Erzsébet énekesnő, Farkas Ferenc zeneszerző itt töltötte a '47-es év néhány hetét, hangversenyeken, műsoros előadásokon léptek fel, többek között az akkor frissen szervezett békéstarhosi énekes iskola rendezvényein. A békési születésű könyvkiadó, Püski Sándor is hazatért egy időre, lapot szerkesztett itt. A fővárosi művészek ideiglenes leköltözésében persze megélhetési szempontok is szerepet játszottak: vidéken könnyebben lehetett élelemhez jutni, mint az akkor ocsúdó Budapesten. Sinka István Vésztőről, Féja Géza Békéscsabáról jött át meglátogatni barátait. A néptáncutató Molnár István egyetemi hallgatókból álló „balladacsoportja” a népi hagyományok értékeivel ismertette meg az egyik iskola tornatermét zsúfolásig megtöltő érdeklődőket. Hogyne lett volna mindez hatással szellemileg eszmélkedő kamaszmagamra! Zenei érdeklődésemet egy közeli családtag, keresztanyám férje terelte jó irányba. Ő – ellentétben sok átlagértelmiségivel – úgynevezett haladó szellemű ember volt, mondhatnám baloldalinak is, a szónak polgári demokrata értelmében. Lelkesedett a néphagyományra épülő modern magyar zenéért, gyakran hallgatta nálunk az akkoriban rendszeresen sugárzott hétfő esti „Magyar muzsika” adásait (nekik akkortájt nem volt rádiójuk). Őt nagyon tiszteltem, valahogy úgy éreztem, érdemes odafigyelnem arra, ami annyira érdekli és lelkesíti. Így találkoztam ismét Bartók zenéjével, és persze Kodályéval is, majd másokéval, időben visszafelé, a múlt nagy mestereiig. Bár fogalmam sem volt róla, a József Attila-i utat jártam: Bartókból szerettem és „értettem” meg (kissé fellengzősen szólva) Bachot és a többi nagyokat. A rádión keresztül sok Bartók-művel ismerkedtem meg akkoriban, a rádió szűkös hanglemezkészletéből gyakran tűzte műsorára darabjait a zeneszerző előadásában: a zongorára írt *Szvitet*, a *Tizenöt magyar parasztdalból* a *Régi*

táncdalokat, az *Allegro barbarót*, a *C-dúr rondót*. A Harmadik zongoraverseny magyarországi ősbemutatóját élő közvetítésben hallottam, a nem sokkal később Kanadába emigrált, majd az USA-ban letelepedett, s ezért nálunk ma már alig ismert nevű kiváló zongoraművész, Böszörményi Nagy Béla szólójával. Revelációerejű volt találkozásom a *Divertimentóval* – egy késő esti rádióadás keretében hallgattam meg, félrevonulva konyhánk magányába. Megragadott dallamvezetésének tisztasága, a lassú tétel mély tragikuma, a finálé más művekben ritkán tapasztalt táncos-ironikus derűje. És persze a zenekari *Concertóval*. Ez az Amerikában élete vége felé komponált mű már akkor sokak tetszését megnyerte, köztük olyanokét is, akik korábban értetlenül utasították el Bartók zenéjét.

Élt azokban az években Békésen egy család: a férfi főmérnök a vízügnél (nagyapám jó barátja), feleségével, fiával és lányával; utóbbiak pár osztállyal jártak fölöttem a gimnáziumban. Hosszabb ideje ismertem már őket, amikor egy beszélgetés során véletlenül megtudtam, hogy ez a szerény, művelt, rokonszenves asszony nem más, mint Ziegler Márta, Bartók Béla első felesége. Élte a csendes, vidéki polgári háziasszony és családanya életét, ő, aki egykor egy nagy embernek volt nemcsak élettársa, de munkatársa, elkísérte többek között afrikai népdalgyűjtő útjára is. Persze így már megértettem zenei tájékozottságát, valamint lelkesedését egy, a rádió sugározta népdalműsor kapcsán. Ezt a felismerést is Bartók-élményeim közé sorolom.

Érettségi után Debrecenbe kerültem, az akkori nevén konzervatóriumban (ma Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakközépiskola) áldott emlékű zeneelmélet-tanárom Szabó Emil volt, aki fiatal korában zeneszerzést Kodálytól, zongorázni Bartóktól tanult. Később a Zeneakadémián egy másik kiváló Bartók-tanítványhoz, Kósa Györgyhez osztottak be zongora kötelező tárgyra. Mindketten számos személyes emléküket mondták el Bartók művészi nagyságáról, emberi tisztességéről.

Ugyanakkor csalódottan kellett tapasztalnom, hogy az a tisztelet és lelkesedés, ami bennem Bartók iránt élt, korántsem jellemezte valamennyi tanuló társamat. Ennek egészen durva és ízléstelen megnyilvánulása volt, amikor egyikük a *Mikrokozmosz*-kötetek egyik darabjának címével „paprikajancsinak” nevezte a nagy zeneszerzőt. Másvalaki pedig megjegyezte, hogy a *Két kép* első tétele, az *Ideális*, úgy hat füleire, mintha már az lenne a *Torz!*

Budapesten sok lehetőségem volt Bartók-zenét hallgatni, végre nem csupán rádióból, élő előadásban is. A *Táncsvit*, a *Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára*, A *kékszakállú herceg vára*, a *vonósnégyesek* és sok más kompozíciójának megismerése új, friss élményeim közé tartozott, bár – be kell vallanom – első hallásra nem mindegyiket tudtam maradéktalanul élvezni és jelentőségének megfelelően értékelni. Sokat köszönhetek a kiváló zenetörténész, Bartha Dénes előadás-sorozatának, aki a Bartók-zene addig nem ismert mélységeire ébresztett rá.

Ismeretes, hogy az ötvenes évek első felében zenei és főleg kultúrpolitikai hatalmaságok körében rosszszívú viták folytak Bartók zenéjének megítélése körül, elsősorban ideológiai szempontok alapján. Életművét megosztva egyes „kísérletező, modernista” műveit *formalistának*, *dekadensnek* bélyegezték. A homályos értelmű formalizmus kifejezés a legsúlyosabb vádat jelentette, amivel egy alkotóművészt el lehetett marasztalni, akár el is lehetett hallgattatni. (Nemcsak a nyugati „burzsoá” zenére ragasztották rá ezt a címkét, ez lett a sorsa a szovjet alkotók legkiválóbbjainak, így Prokofjevnek, Sosztakovicsnak is.) Hallani lehet manapság olyan megjegyzéseket, hogy egy ideig Bartók zenéje „be volt tiltva”. Így ez nem igaz, halála tizedik évfordulóján például nagy megemlékezések voltak, zenéje rendszeresen szerepelt a hangversenyek és az Operaház műsorán, magam is láttam a felújított *A fából faragott királyfi* és a végre hiteles formában bemutatott *A csodálatos mandarin* operaházi előadását (az elmúlt évtizedek során tucatszámra készültek

koreográfiák Bartók pantomimzenéjére, de számomra az etalont azóta is megdönthetetlenül a Harangozó Gyuláé jelenti). Csupán mintha egyes műveiről szándékosan „megfeledkeztek” volna.

Az elhallgatott, nem játszott opuszok közé tartozott a *Második zongoraverseny* is, mint a neoklasszicista „formalizmus” jellegzetes példája. Nagy várakozás előzte meg, amikor kénytelen visszavonultsága után a hangversenyzést újrakezdő Cziffra György műsorára tűzte, egy akkoriban neves olasz karmester, Mario Rossi vezényletével. Ligeti György, az azóta világhírre emelkedett zeneszerző aznap reggel azzal fogadott bennünket: „ma nem tartok maguknak órát (zeneelméletet és formatant tanított egészen különleges, egyéni módon), elmegyünk együtt a főpróbára, az Erkel Színházba. Ez a mű régóta nem hangzott el Budapesten, fontosnak tartom, hogy meghallgassák”. Érdemes ennek az esetnek a dátumát feljegyezni: 1956. október 22-én történt.

Sok idő telt el azóta. Bartók zenéje, szellemisége gondolkodásom, ízlésem, érzelmvilágom, zenei tájékozódásom és értékítéletem meghatározó része lett és maradt. Negyvenhárom évvel a halála után Bartók véglegesen hazatért, újratemetésén magam is jelen voltam 1988. július 7-én a Farkasréti temetőben. Napjainkban egyre ismertebb és népszerűbb, itthon éppúgy, mint szerte a világon, zenéje közös kincsünk, a „világörökség része”. Személyes tapasztalatom, hogy zenetanuló fiataljaink magától értetődően, anyanyelvi szinten szólaltatják meg műveit, sokszor nagyobb értéssel, átérzéssel, mint más korok szerzőinek alkotásait. A kérdés „csak” az – sajnos jogos és nagyon súlyos kérdés –, vajon mai oktatási rendszerünkben a művészeti nevelés tendenciózus háttérbe szorítása a felnövő generációk hány száz, hány ezer vagy millió tagja előtt zárja el jövátéthetetlenül a zene, ezen belül Bartók zenéjének értékei felé vezető utat?!